

ВІД БАТЬКА ДО СИНА: КРЕМЕНІ В ОБОРОНІ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ / ТОЖСАМОСТІ / САМОТОТОЖНОСТІ

*Ми – русини, тернові й смерекові,
Ми українці, крайні між людьми.
Кремінь Д. Мараморош, с. 149**

«Хто ми й що ми, й куди ми ідем?» (Золота ліхтарня, с. 26). З актуалізації цих базових запитань розпочинається найважливіший шлях людини – і це шлях до СЕБЕ. До своєї ідентичності/тожсамості. Наскільки успішно вдається його пройти чи не пройти, залежить від багатьох чинників – як суб'єктивних, так і об'єктивних. Буває й так, що саме радикальні життєві перипетії стають добрим мотивувальним чинником до результативного його проходження.

Як у випадку з Д. Кременем, який змушений був свого часу залишити рідну домівку на Закарпатті, аби опинитися вдома на Миколаївщині, зреалізувати себе там як митця і як батька, синові якого судилося обстоювати українську ідентичність на найвищому державному рівні в дуже буремні часи, коли «Україна нарешті повертається до себе». Батько і син – Дмитро і Тарас Кремені – ще до початку війни писали в роздумі «Піщаний годинник України»: «Україна нарешті повертається до себе. «Український проект» наразі виявився сильнішим за чужинські проекти політтехнологів і галерейників. Українство – ще раз доведено – не проект, а суть. Ген особної, оригінальної, не окраїнної за своїм світоглядом нації, котра чи не вперше грає на своєму політичному полі не чужо, а свою партію. <...> Без сумніву, витримають виклики часу ті спільноти, які живуть ідеалами спільнолюдськими, не зрікаючись етнічних витоків та пракоренів» [Кремінь 2011].

Тож усвідомлення цінності «етнічних витоків та пракоренів», яку часто іменуємо запозиченим словом «ідентичність», розрізняючи при цьому ще й національний та громадянський її різновиди, відповідно до прийнятого в Україні Закону [Закон України], є найпевнішою запорукою майбутнього. Цікаво, що наші сусіди-поляки цей латинізм майже не використовують, послуговуючись варіантом «тожсамість», дуже енергетично зарядженим, з нашої суб'єктивної точки зору (з досвіду особистої участі у V Міжнародній науковій конференції «Ідентичність (тожсамість) на стику культур», організованій Центром польської мови та культури Університету Вітовта Великого у співпраці з науковими інституціями Кракова та Острави до 700-річчя Вільнюса). Власне, цей факт і спонукав нас звернутися до українських словників з метою уточнити, чи тільки запозиченою лексемою «ідентичність» українці послуговувалися/-ються, виражаючи ідею постійності, самототожності, спадкоємності індивіда та його самосвідомості.

За нашими спостереженнями, лексема «тожсамість» рідко трапляється в українських наукових дискурсах, хоч і фіксується українськими словниками: як сучасними (Тожсамість — Тожсамість. Тотожність, ідентичність (особи). *Візвав суд около 60 свідків, котрих буде конфронтувати в салі судовій в ціли провіреня тожсамости особи винних. Адвокати студентів зажадали, щоб слідчий суддя, який провадив в Відні слідство в тій справі, поїхав до Львова і перепровадив особисто провірене тожсамости особи* (Б., 1907, 70, 3) // *пол. tożsamość - тотожність, ідентичність*) [Тожсамість. Словопедія; Тожсамість. Горох], так і старішими. Міститься, наприклад, у таких лексикографічних працях: Російсько-українському словнику О. Ізюмова 1930 р.: «Тождество, тожество – тотожність, тожсамість, -мости» [Ізюмов]; Російсько-українському словнику ділової мови М. Дорошенка, М. Станиславського, В. Страшкевича 1930 р.: «Самолічність (подлинність личности) – тожсамість (-мости) особи; доказать -сть – довести тожсамість особи, довести, що саме та особа; установить -сть – вияснити, що за особа» [Дорошенко]; Словарі російсько-українському М. Уманця, А. Спілки 1893–1898 рр.: «Тождество, тожество = тожсамість, тотожність. – Слово Велиняне здасть ся має тожсамість з Велинянами Масуді. Бар. О. – Між релігією і моральністю хоч і є тожсамість, але... Кн. – Збиває думку Малишевського про тотожність автора „Зачатки“ з автором Апокрізіса. Зап. Кок.» [Словарь].

Водночас Російсько-український академічний словник 1924–33 рр. за редакцією А. Кримського, С. Єфремова [Російсько-український] і Правописний словник 1929 р. Г. Голоскевича [Голоскевич] фіксують тільки лексеми «ідентичність».

Чудовою базою для того, щоб перевірити вживання слова, є генеральний регіонально анований корпус української мови (ГРАК) – структурована колекція текстів українською мовою у супроводі програми, яка дозволяє шукати слова, граматичні форми та їх сполучення, а також обробляти результати пошуку.

Тож при пошуку слова «тожсамість» програма видає 203 приклади його вживання у текстах різних років: починаючи з кінця XIX ст. (у І. Верхратського та ін.) і до сучасних авторів – Ю. Винничука, Ю. Іздрика, О. Забужко, М. Рябчука, Т. Лютого, Ю. Андруховича та багатьох інших [Тожсамість. Генеральний].

Натрапляємо на обговорення вживання лексеми «Тожсамість» на різних онлайн-мовних форумах. Наприклад, на Порталі української мови та культури «СЛОВНИК UA» дописувачі наводять

* Цитування поезій з творів Дмитра Кременя за: [Кремінь 2021].

прикладі її вживання в художніх текстах: «*Ось яке чудове слово трапилося у «Хмарах» І.Нечужа-Левицького! Тосамість у розумінні тотожність...*» (Танка). «*А від цього слова утворене дієслово утожсамлювати – ототожнювати: «Саме з феноменом Київської школи наприкінці 60-х років, попри все їх «підпільне буття» упродовж двох подальших десятиліть (як, зрештою, чи не більшою мірою і поетів Нью-Йоркської групи) лише й можна утожсамлювати процес «очищення» української поезії від усілякого накіпу, як «обуреного розуму» («кипит наш разум возмущенный...»), так і справедливих духовних кривд українства, що однак обтяжували й обтяжують його вільний творчий лет» (Любарська Л.В. «Вираження світоглядної культурної матриці через знакове кодування як художнє образотворення у творчості поетів київської школи») (Танка) [Тосамість. Портал]. Водночас на іншому мовному форумі – «Діаріуш або тиск слова» – один із дописувачів вважає лексеми ще одним «прикладом наївного очищення з протилежними результатами»: «*Це такий собі, підхоплений у поляків, давній пуристичний заміник для ідентичності. Латинські корені на слов'янські. Пригадую, колись на представленні перекладу Олі Гнатюк перекладач не знайшов, що відповісти, коли із залу запитали про те, що в книзі одні й ті ж терміни перекладаються по-різному, а саме, поруч стоять ідентичність і тожсамість. Вважайте їх взаємозамінними...*»*

Проте вони, хоча й виконують функцію синонімів, не взаємозамінні! Назви інтернаціональні й полонізми чи церковнослов'янізми, що їх вони мають замінювати, в українській стоять у різних регістрах; ідентичність це зовсім не тотожність, ні стилістично, ні за значенням. Ба назва тожсамість була колись покликана до життя стати заміником у книжних стилях авжеж не ідентичності, а розтождественності. В сучасній стандартній мові її місце надійно посідає «тотожність». Але цей полонізм (tożsamość) був і тоді інколи незрозумілий сучасникам. Наприклад, «тожсамість (схожість)», — пояснює автор видання 1918 року. Наші сучасники теж вагаються зі значенням. У статті про лінгвістичну відносність філософських термінів читаємо «англ. sameness тожсамість, самотожність» (2018). Як і у «Англо-українському філософському словнику» Поліщук-Лісового тожсамістю також намагаються закрити гніздо не identity, а sameness. І тепер, і тоді вагаються зі значенням. Повертаючись, якщо переглянути ті, сторічної давнини нечасті вживання, то помітно, як автори важко знаходять контексти, де його можна втулити. Хоча, це може бути і наслідком загальної важкості знаходження контекстів у мові, що тільки складається в літературну» [Тожсамість. Діаріуш].

Цікавим сучасним прикладом вживання лексеми тожсамість є проєкт «Тожсамість» – онлайн-платформи, на якій розміщені інтерв'ю з українцями різноманітного походження [Соціальний]. Таку соціальну ініціативу запустила українка з нігерійським корінням А. Журавель, яка народилася й виросла в Харкові, її батько з Нігерії, а мати українка.

Тепер живе у Львові й працює в міжнародній гуманітарній організації «Impact Initiatives», що вивчає досвід українських громадян та інших людей, які виїхали за кордон після початку повномасштабної війни. Читаємо про зміст, закладений авторкою у назву проєкту: «*Тожсамість*» – це про національну ідентичність. А національна ідентичність не закріплюється за етносом, за генетичним походженням. Вона закріплюється за твоїм відчуттям приналежності до народу. Там, де ти почувася, як удома, в єдності з людьми, які тебе оточують, якщо ти відчуваєш себе так само, як вони, то це і є твоя ідентичність» [«Батьки»].

Зрідка «тожсамість» як термін трапляється і в літературознавчому дискурсі: «Уже від самих початків нової української літератури доволі послідовно наголошується культурне розрізнення, цілковита незбіжність двох національних тожсамісних моделей, відмінність ціннісних, етичних, навіть суто поведінкових, побутових засад і настанов» [Агеєва 2019, с. 36].

Наводимо такі розлогі цитати задля того, аби продемонструвати, що люди мислячі, небайдужі виявляють інтерес до важливих поняттєвих одиниць. Можливо, висловлюємо тут дещо контроверсійну, чи то суперечливу, думку, але, на наш погляд, в українській термінологічній системі має бути СВОЄ слово на позначення «відчуття належності до народу, нації, держави». В умовах сучасної мовної політики, коли русифікація плавно перетікає в англізацію, українським мовознавцям вкрай важливо розвивати національну терміносистему. Мовознавиця І. Фаріон, аналізуючи процеси англізації в українській мові як наслідку політичного домінування англomовних країн у світі, наполягає на важливості ментальної актуалізації власних мовних можливостей, а не звернення до готових чужих моделей і схиляння перед ними – у такому разі «ми заглушуємо можливість власного мислення, словотворення, синтагматично-парагматичних відношень, а відтак гальмуємо розвиток своєї мови як основної операційної системи національної держави» [Фаріон 2023, с. 448].

Розмірковуючи про наявність запозичень «ідентичність» чи «тожсамість» в українському слововживанні, погоджуємося з думками мовознавця П. Селігея, висловленими ще 2007 р., що «за часів міжмовної конкуренції або мовного імперіалізму, коли слабша мова пересичується запозиченнями, які не збагачують її, а стирають питомі грані, поміркований пуризм лишається чи не єдиним засобом зберегти її своєрідність» [Селігей, с. 18–19]. Що ж до лексеми ідентичність учений висловлює такі міркування: «Воістину анекдотично виглядають гуманітарії, які у своїх працях і виступах запозвзято обстоюють ідентичність українського народу та його культури. Анекдотично, бо англійські терміни national identity та cultural identity досмієнно перекладаються як національна (культурна) самобутність. Виходить, оборонці національної самобутності, називаючи її ідентичністю, тим самим зводять її нанівець. Правда, дехто, відчуваючи

незрозумілість і незграбність нового терміна, намагається уточнити чи «прояснити» його, додаючи слов'янський приросток *само-* – *самоідентичність*. Утім, з огляду на наявність ясного українського відповідника, цей приросток видається абсолютно зайвим – як і саме запозичення. Часто термін *національна ідентичність* призводить до понятійної плутанини, адже різні автори розуміють під ним зовсім різні речі: і *національну самобутність*, і *національну свідомість*, і *національну належність*, і почуття *національної повноцінності* чи *самодостатності* [Селігей, с. 12].

Не знаємо напевне, яке слово на позначення усвідомлення людиною «етнічних витоків та пракоренів» переважає у поетичних та публіцистичних текстах Д. Кременя (це могло би стати, до слова, темою окремої наукової розвідки!), але ціла низка питань, яка до нього спрямовує, та й спроби їх осмислення, там точно є:

... *А по тисячі літ за мавпами, –
Хто ми й що ми, й куди ми ідем?* (Золота ліхтарня, с. 26)

Як зауважує В. Базилевський у передмові до збірки Д. Кременя «Замурована музика», «його історіософія перейнята хронічними рефлексіями людини, яка відчуває нутром: своє системно й грубо витісняється чужим»:

*Як же ви тепер на Україні,
Генії з божественним чолом?
Знову при хазяйському коліні?
Знов перо, поєднане з кайлом?*

[Кремінь 2011, с. 6]

Поетові невимовно болить, що іноді ми добровільно зрікаємося свого, часто його ще й знецінюємо, засліплені привабливістю чужого, бо далекого:

*А ми? Що ми? Гетьман і фараон
У камені скорботи на кургані.
Мов труби ерихонські – журавлі,
Готові й ми летіти, тільки свисни.
...Якої ми шукаємо землі?*

Якої ми зрікаємось вітчизни?

(Бердо. Реквієм Дикому Саду, с. 174)

Д. Кремінь набирається мужності дивитися на наш спільний травматичний досвід і проговорювати/прописувати те, що не раз і не два заважало нам твердо ставати на ноги як нації політичній:

*Тут плин віків, а нас і в ложці топлять,
І нас завоювали не в бою...*

*Сильніше аплодуймо тим, що роблять
Удома в нас історію свою!* (Мотив, с. 181)

Поезія «Мотив» з присвятою Віталію Коротичу, написана 20 років тому, звучить так, наче написана сьогодні, коли платимо за оте благоговіння перед чужинецьким дуже високу ціну:

*Остання пара чистої білизни.
І мамина могила у снігах...
І – тільки небо милої Вітчизни,
А землю ми рознесли на ногах...* (Мотив, с. 182)

І досвід цей проходимо далеко не вперше:

... *Скільки ж то їх, і красивих, і юних,
Хресний пройшли нескінченний свій шлях!*

(Золота ліхтарня, с. 29)

Важко не погодитися з В. Базилевським, який пише: «Україноцентризм Кременя гарячий. І тим нещадний. <...> Нещадний, бо не полишає надії»:

*Рабиня зачинає від раба.
Хто б розродився вільною людиною?
Тому така руїна і журба,
І вовче сонце знов над Україною*

[Кремінь 2011, с. 5].

Суголосно розмірковує й літературознавиця Н. Ребрик: «Кремінь вірить, що попри шароварництво і малоросійство, що є, по суті, паралічем політичної волі, втратою історичної пам'яті, «капітуляцією перед боєм», «хворобою бездержавности» (за Липинським) Україна мусить відбутися, мусить «ізжити» ці страшні національні біди. <...> Малоросійство через чужинців в уряді, через двоязичіє, через невміння війну назвати війною, а олігарха типовим бандюком, і не вічно добиватися свободи, а нарешті добити ворога...» [Ребрик 2021, с. 36–37].

Ми пройшли. Ми були.

Наші древні кургани доокіл.

Наші коні пасуться...

Двигить попід нами земля.

Я згорів, як огонь.

По мені промовлятиме попід.

Але образ вогню нам ввижатися буде здала. (Золота ліхтарня, с. 29)

Д. Кремінь, для якого «*Степ і гори – земля ця єдина*», не просто шукав цю ідентичність/тожсамість/самототожність – свою і рідної землі – він її творив, прописував, огранював у поетичному слові:

Я прописаний в тому краю,

Де бували і скіфи, і греки.

Неокрадену душу мою

Лікували полин і смереки.

Пісня й доля – усе це мє.

Степ і гори – земля ця єдина.

Їх не вкрасти, якщо вони є.

Їх не вкрасти, якщо ти – людина.

(ANNO DOMINI, с. 163)

Ювілейну статтю до 70-річчя Д. Кременя журналіст і письменник О. Гаврош назвав «...він протистояв «мовному тероризму» імперії», вербалізуючи глибинну суть роботи Д. Кременя. Роботи розуму, серця, душі. Незважаючи на те, «що життя українського автора в півмільйонному зросійщеному місті було непростим. <...> Але закарпатець не ламався, не зраджував свого вибору, і прилучав інших як міг до українського світу... Яка це була нелегка діяльність в атмосфері прихованого, а то й явного спротиву. <...> Кремінь вистояв. Недарма є носієм такого твердого закарпатського прізвиська [Гаврош].

Добре-бо усвідомлював, що така його місія, тож має її виконати якнайкраще, БО:

Орел ширяє над верхами гір.

І кричє ворон – він напоготові.

І час – не дерев'яний сувенір,

І кров тече ув мені та в слові. (Карпатський сувенір. Мотив інсталяції В.Німчуку, с. 146).

Поезію «Карпатський сувенір» Д. Кремінь присвятив земляку із Закарпаття В. Німчуку, який, своєю чергою, активно працюючи наприкінці

XX ст. над поверненням українцям їх питомої правописної системи, активно покликався на творчість Д. Кременя, обґрунтовуючи ту чи ту орфографічну/ ортографічну рису, яких нас так «добре» позбавили, що очевидно й своє сприймалося, не без «допомоги» маніпуляторів і фальсифікаторів, як накинута «чуже».

«Форми з початковим *и* вживають сучасні поети, зокрема лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка Д. Кремень: «Перелетіли в ирій ночі й дні...» (Елегія троянського вина, Миколаїв, 2001, с. 26) [Німчук 2002, с. 37] пише В. Німчук у своїй праці «Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст.ст.» уже після того, як його облили тоннами в Москві інспірованого лайна в тодішніх ЗМІ, хоч учений очолював на той час провідну академічну установу України – Інститут української мови НАНУ.

Ще кілька цитат із праці В. Німчука з покликаннями на поетичні твори Д. Кременя: «Безліч свідчень флексії *-и* в родовому відмінку однини відповідних іменників III відміни спостерігаємо в виданнях творів наддніпрянських письменників 20-х років ХХ ст.: «Як жаль мені, що не боюся смерті!» (Д. Кремень, Елегія троянського вина, Миколаїв, 2001, с. 20)» [Німчук 2002, с. 53].

«Незважаючи на накладені обмеження на відмінювання іншомовних загальних і власних назв середнього роду другої відміни на *-о*, в живомовній практиці вони поспіль змінюються, і трапляються форми типу (вийшов) із бюро, (випив) ситра, (купив) два кіла, (захоплений) кіном, (біля) метра, (кіоск) за метром і т. ін. «І мчить по науку – в трамваї, тролейбусі, авті?» (Елегія троянського вина, Миколаїв, 2001, с. 36)» [Німчук 2002, с. 57].

«Проте *т* на місці $\theta(th)$ в українській мові досить глибоко вкоренилося, адже в орфографічних настановах кінця XIX – початку ХХ ст., в тому числі в кодексах 1918–1921 рр. було правило, за яким «у словах недавно або не дуже давно взятих чуже θ , *th* на письмі передаємо через *т* (не через *ф*): катедра, Атени, ортографія, міт (міф), анатема, апотегма, Бористен, логаритм, арифметика, патос, Пітагор, етер та ін». Відповідні форми з *т*, а не *ф*, використовують і нинішні поети «континентальної» України: «Месії не зрікаються Предтеч! Спартак, Ісус, а кожний – на Голготі» (Елегія троянського вина, Миколаїв, 2001, с. 44)» [Німчук 2002, с. 77].

Обидва зрілі вже той час мужі, родом із Закарпатської Иршавщини, один у науці, інший у поезії, обидва активні в суспільно-політичному дискурсі, обстоювали СВОЄ, свою і нашу ТОЖСАМІСТЬ. І, припускаємо, почувалися дуже самотніми у цих потоках...

– Усесвітній нічнику, – я мовив йому, –

Йшли в донощики друзі, я йшов у корчму.

Натомивсь од утрат, натомився від зрад.

Але я посадив – і не дерево, сад.

Є країна у мене, і сад мій, і син... (Сад, с. 68)

Проте життя давало і свої рясні плоди. Ровесник Д. Кременя А. Дурунда, з яким разом навчалися

на філологічному факультеті Ужгородського університету, згадує: «Він так любив поезію Кобзаря, так був закоханий у неї, у незламно-свободолюбивий дух українського Пророка, що пізніше навіть свого єдиного сина-красеня – не стільки зовні, а духовно насамперед! – так назвав – Тарас. Він своєрідно продовжить батьківську стежу...»

Дмитро, як і будь-який батько, надзвичайно любив і гордився своїм достойним сином, і я це знав. У душі я відчував неописану гордість, що дерево із закарпатським корінням так буйно зацвіло в далекому степовому краю, так красиво, по-українськи забувало в чужій зросійщеній стороні, яка стала другою батьківщиною славетного сина Срібної Землі... Але це буде потім, через роки й роки...» [Кремень 2021, с. 254–255].

Нам дуже поталанило, бо ми стали свідками тих років. Син Д. Кременя де-факто став першим в історії незалежної України Уповноваженим із захисту державної мови. Де-юре другим, бо першою була Т. Монахова, яка написала заяву про звільнення з посади мовного омбудсмена за власним бажанням. Свій вчинок пояснила тим, що не бачить у влади політичної волі виконувати Закон «Про функціонування української мови як державної». Саме в таких умовах приступив до роботи Уповноважений, найголовнішими завданнями якого є: захист української мови як державної, а також захист права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя, визначених Законом, на всій території України і усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

Щороку навесні Уповноважений звітує про роботу офісу за рік. Представляючи третій річний звіт, Т. Кремень говорив про тектонічні зміни, які відбулися в українському суспільстві щодо захисту національних інтересів, державної мови, утвердження питань, пов'язаних з національною ідентичністю: «2022 року стався величезний історичний прорив для української мови як державної, для мови, яка об'єднує кожного українця. Українська стала панівною в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Ми змогли досягти відповідних результатів і на регіональному рівні. З моєї ініціативи відкрито понад 500 безкоштовних курсів з опанування державної мови, діє 38 місцевих мовних програм, включаючи 15 обласних. Якщо ми говоримо про гуманітарну сферу, то Україна впевнено відвойовує раніше колонізовані території» [2022 року]. При цьому наголошував, що серед рекомендацій, поданих у річному звіті, найпріоритетніші – затвердження Урядом Державної програми сприяння опануванню української мови як державної, а також Програми взаємодії з закордонними українцями.

«Державну цільову національно-культурну програму забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року» затверджено у березні 2024 р. [Розпорядження], і це яскравий показник того, що слова у Т. Кременя не розминаються з ділом.

«3 липня 2020 року по сьогоднішній день нами спільно з органами місцевого самоврядування розроблено і затверджено близько 100 місцевих програм. Переважна більшість із них – на рівні громад, звичайно, це міські і обласні програми. У нас тут і Харківщина, і Одещина, і Миколаївщина, і Запоріжжя, Львівщина, і Київщина в тому числі. З початком повномасштабного вторгнення, за моїм зверненням, велика кількість обласних центрів додатково затвердили свої мовні програми, а також сприяли тому, щоб були розроблені клуби й мовні курси. На мою думку, такі курси і такі програми особливо важливі там, де питання двомовності, а також спекуляції на питаннях російської мови були тривалими і вони мали пострадянський, постколонізаційний принцип. Тому «Русская весна», яку анонсували російські окупанти у 2014 році, стосувалася так званого захисту російськомовних громадян», – розповів журналістам Т. Кремень у березні 2024 р. [Українська мова рятувала].

У жовтні 2022 р. Україна вперше взяла участь у засіданні Генеральної Асамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій (EFNIL) як асоційований член. «Ми розглядаємо приєднання України до EFNIL як впевнений крок до стандартів європейської спільноти, нові можливості для популяризації та вивчення української як майбутньої мови Європейського Союзу, для обміну досвідом та кращими європейськими мовними практиками», – підкреслив Уповноважений під час свого виступу на засіданні [Україна].

Серед основних завдань EFNIL, яка об'єднує національні мовні інституції країн-членів ЄС, – контроль за виконанням мовного законодавства, захист державних мов, збір матеріалів про мовну політику в ЄС, заохочення до вивчення офіційних європейських мов задля мовного та культурного розмаїття в ЄС. З часу призначення на посаду Уповноважений Т. Кремень проводить зустрічі з багатьма очільниками національних мовних інституцій Європи, бере участь у пленарних засіданнях EFNIL, сприяє поширенню позитивного досвіду щодо імплементації європейського мовного законодавства в Україні. І це та частина роботи, яку проводить Уповноважений разом із колегами, наполегливо рухаючись по шляху налагодження взаємодії із закордонними українцями, у яких вбачає амбасадорів просування української ідеї у світі.

Паралельно офіс Уповноваженого збирає факти лінгвоциду щодо громадян України на окупованих територіях. Ці та багато інших параметрів діяльності формують міцний фундамент для поступу української мови, яка є надзвичайно важливою в умовах цієї війни. Мовний фронт – один із важливих! Його треба вести, тримати, захищати. Т. Кремень це робить не в кабінеті! Він постійно серед людей по всій Україні – розповідає, пояснює, переконує, мотивує, спонукає, вимагає, карає, знову мотивує. Втоплюється, розчаровується, встає і робить далі. Бо так робив батько. Приклад. Взірець.

Медіаресурси рясніють заголовками про роботу мовного омбудсмена та його колег з першого,

мабуть, дня діяльності офісу: «Мовний омбудсмен запропонував перейменувати деякі міста України», «Мовний омбудсмен закликав РНБО звернути увагу на ряд ТВ-каналів», «Омбудсмен хоче позбавляти депутатів мандатів за порушення закону про мову», «Усі вивіски та таблички, виконані лише недержавною мовою, мають бути демонтовані (В Ужгороді перевіряють)», «Близько 600 звернень: мовний омбудсмен повідомив про кількість скарг за перші місяці 2024 року», «Тарас Кремень обговорив з військовими важливість застосування державної мови у ЗСУ», «Уповноважений із захисту державної мови розповів про мовні курси для військових», «Кремень просить Warner Bros. Discovery створити аудіодоріжку українською на телеканалах компанії, які транслюють в Україні», «Мовний омбудсман закликав правоохоронців проводити затримання українською мовою», «У 2023 році мовний омбудсман застосував 21 штраф за порушення мовного закону» та чимало інших. У кожному із наведених заголовків – окремий напрям роботи, який вимагає чималих зусиль, а ще витримки, наполегливості, делікатності. Показовою у цьому сенсі є ситуація з мером Харкова І. Тереховим, який подав позов до Уповноваженого із захисту державної мови Т. Кременя через повторний штраф за порушення мовного законодавства. Чи ситуація з таксистом у Києві або викладачкою у Дніпровському медуніверситеті. «Питання мови – не тільки питання комунікації, найголовніше – питання ідентичності, громадянської позиції і національної належності. Для громадян України українська мова стала ще й мовою сили, енергії і незламності», – наполягає Т. Кремень, наполегливо повторюючи, що українська стане 25-ю мовою ЄС, а на рік 2024-й ставить за пріоритет збільшити мережу кафедр української мови, центрів українознавства у світі й провести, можливо, один із безпрецедентних заходів – світовий мовний круглий стіл, на якому будуть обговорювати шляхи утвердження української мови як мови європейського співтовариства [Котубей-Геруцька].

Звідки й береться той оптимізм, та зятятість, той порив? Та звідти ж – з тої ж тожсамості, про яку разом з батьком пишуть 2011 р., дивлячись у самий корінь: «Україна нарешті повертається до себе...» [Кремень Д., Кремень Т.].

Чи не про те саме читаємо у Кременя-батька?

*Це наша Україна, мати-ненька,
Це наш Полин, Потоп і Землетрус.*

*І ця сорочка вишита біленька,
І цей біленький вишитий обрус.
Як ми багато в світі цім не встигли!*

Але над світом – мати і дитя...

О, не викреслюй коми, ніже титли

У чорній книзі нашого буття!

І дім зведем. І відбудуєм школу.

До солі ми докинемо нектар.

І буде все. І піде все по колу:

Кому комп'ютер, а кому – буквар. (DE PROFUNDIS, 2003, с. 176)

Залишається лише вірити цим неординарним чоловікам, і не тільки вірити, а ставати поруч і працювати, щоб збулися пророчі слова Д. Кременя:

*І ще якоїсь, віриться, весни
Зіграє ангел на небеснім горні.
Всеноцна великодня засурмить...*

(Послання до мовчазної адресатки, с. 187)

Література

1. 2022 року стався величезний історичний прорив для української мови як державної, – Тарас Кремень. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/upovnovazhenyi-pro-dotrymannia-movnoho-zakonu-u-2022-rotsi>.
2. Агєєва В. П. Іншування москаля, національна тожсамість і подвійна лояльність. *Наукові записки НаУКМА. Літературознавство*. 2019. Т. 2. С. 36–44. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9636354d-10cc-4cse-a2f4-8375fe77fc00/content>.
3. «Батьки – з Нігерії, я – з Харкова». Навіщо запустили проєкт «Тожсамість» про неетнічних українців. *The Village Україна*. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-experience/334237-batki-z-nigeriyi-ya-z-harkova-hto-y-navischo-robot-proekt-tozhsamist-pro-neetnichnih-ukrayintsi>.
4. Гаврош О. Рік Дмитра Кременя в Україні: він протистояв «мовному тероризму» імперії. *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dmytro-kremin-pivden-ukrayiny/32555375.html>.
5. Голошкевич Г. Правописний словник. Харків, 1929. URL: <https://r2u.org.ua/data/Правописний%20словник%20%281929%29.pdf>
6. Дорошенко М., Станиславський М., Страшкевич В. Російсько-український словник ділової мови. Харків, 1930. URL: [https://r2u.org.ua/data/Російсько-український%20словник%20ділової%20мови%20\(1930\).pdf](https://r2u.org.ua/data/Російсько-український%20словник%20ділової%20мови%20(1930).pdf)
7. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://mva.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-nabuv-chinnosti-zakon-pro-osnovni-zasadi-derzhavnoyi-politiki-u-sferi-utverdzhennya-ukrayinskoji-nacionalnoyi-ta-gromadyanskoji-identichnosti>.
8. Ізюмов О.П. Українсько-російський словник: за новим правописом Харків; Київ: Держ. вид-во України, 1930. 979 [1] с.
9. Котубей-Геруцька О. «Українська мова стала панівною, але це не означає, що ми вже виграли битву»: мовний омбудсмен Тарас Кремень. *Суспільне. Культура*. URL: <https://susplilne.media/culture/643194-ukrainska-mova-stala-panivnou-ale-ce-ne-oznaczae-so-mi-vze-vigrali-bitvu-za-movu-movnij-ombudsmen-taras-kremin>.
10. Кремень Д. Д. Замурована музика: лірика, симфонії, поеми. Передм. В. Базилевського. Київ: Ярославів Вал, 2011. 368 с.
11. Кремень Д. 3 днів шалених: книга ранньої лірики та віршів «закарпатського циклу». Передм. Т.Д. Кременя; співупоряд.: Т. Кремень, І. Ребрик, Н. Ребрик. Миколаїв: Іліон, 2021. 300 с.
12. Кремень Д., Кремень Т. Піщаний годинник України. *Соломонова червона зірка*, Темпора, 2011. URL: https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=7229857890376092&id=100000558573036&rdid=phhWhM5uvh4OpOLO
13. Німчук В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст.ст.» Київ, 2002. 116 с.
14. Ребрик Н. Сейсмограф вічності. Життєві і творчі вертепи Дмитра Кременя. Ужгород: Історичний клуб «Красне поле», 2021. 104 с.
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2024 р. № 243-р. Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennia-derzhavnoi-tsilovoi-natsionalno-kulturnoi-prohramy-234r-150324>.
16. Російсько-український словник: у 4-х т. [ред. А. Кримський, С. Єфремов]. Київ, 1924–33. URL: <https://r2u.org.ua>.
17. Селігей П.О. Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*. 2007. № 3. С. 3–18. URL: <https://slovotvir.org.ua/words/identychnist>.
18. Словарь російсько-український: у 4 т. Зібрали і впоряд.: М. Уманець, А. Спілка. Львів: НТШ, 1893–1898. URL: <https://r2u.org.ua>.
19. Соціальний проєкт «Тожсамість». URL: <https://www.tozhsamist.com/про-нас>.
20. Тожсамість. *Генеральний регіонально анований корпус української мови (ГРАК)*. М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2024. – uacorpus.org. URL: https://parasol.vmguest.uni-jena.de/grac_crystal/#concordance?corpname=grac17&tab=advanced&keyword=тожсамість&attrs=word%2Clemma%2Csemtag%2Ctag&viewmode=sen&attr_allpos=kw&refs_up=1&shorten_refs=0&glue=0&itemsPerPage=500&structs=s%2Cdoc&refs=%3Ddoc.author%2C%3Ddoc.date%2C%3Ddoc.authTrans%2C%3Ddoc.genre%2C%3Ddoc.title%2C%3Ddoc.mediaName%2C%3Ddoc.mediaType%2C%3Ddoc.region%2C%3Ddoc.publication&default_attr=lemma&showresults=1&fullcontext=0&f_tab=advanced&c_itemsPerPage=500&c_customrange=1&operations=%5B%7B%22name%22%3A%22iquery%22%2C%22arg%22%3A%22тожсамість%22%2C%22active%22%3Atrue%2C%22query%22%3A%7B%22

22queryselector%22%3A%22iqueryrow%22%2C%22iquery%22%3A%22тожсамість%22%7D%2C%22id%22%3A31%7D%5D

21. Тожсамість. *Горох*. URL: <https://goroh.pp.ua/Словозміна/тожсамість>

22. Тожсамість. *Діаріум або тиск слова*. URL: <https://maksymus.wordpress.com/2020/07/24/511950/>

23. Тожсамість. *Словопедія*. URL: <http://slovopedia.org.ua/103/53410/1078695.html>

24. Тосамість. *Портал української мови та культури «СЛОВНИК UA»*. URL: <https://slovnyk.ua/forum/viewtopic.php?t=3968>

25. Україна вперше взяла участь у роботі Генасамблеї Європейської федерації національних мовних інституцій як асоційований член. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/ukraina-vpershe-vziala-uchast-u-roboti-henasamblei-ievropeiskoi-federatsii-natsionalnykh-movnykh-instytutsii-iak-asotsiiovanyi-chlen>.

26. «Українська мова рятувала херсонців під час окупації». Як впроваджують мовні програми на півдні України? *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-movni-prohramy-na-pivdenni-ukraini-khersonshchyni-zaporizhzhya/32863169.html>.

27. Фаріон І. Теорія і практика сучасної англізації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. На пошану Василя Німчука, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора (до 90-річчя з дня народження). 2023. Вип. 2(50). С. 447–452.

Галина ШУМИЦЬКА,

*доктор філологічних наук, професор кафедри соціології та соціальної роботи,
координатор науково-дослідницького центру соціології мови*

Ужгородського національного університету;

<https://orcid.org/0000-0001-7806-2963>